

НАГЛЯДОВІ ЗАХОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЄВАНГЕЛІЧНОЇ ЦЕРКВИ В НІМЕЦЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI ст.

При характеристиці процесу конфесіоналізації в Німеччині XVI – початку XVII ст. перед дослідниками постає необхідність визначення головних складових частин цього явища. При цьому важливо пов'язати розгляд конкретних історичних подій церковного, політичного, соціально-економічного, культурного життя із загальнотеоретичними моделями конфесіоналізації, запропонованими у сучасній історіографії.

Одним із ключових елементів конфесіоналізації німецькі історики визначають соціальне дисциплінування. Це поняття було застосоване Г. Естрайхом для характеристики низки проблем історії Німеччини раннього Нового часу. Сутність дисциплінування пов'язана із трансформаційними процесами, які здійснюються згори донизу – від влади до підданих. Воно має на меті регулювання нових соціальних явищ або перетворення старої системи. Організація системи дисциплінування охоплює усі сфери суспільного життя: церква поширює його в релігійних общинах міст і територій, світська влада – в економіці, політиці, військовій справі [1, S. 272–277]. Таке широке визначення більшою мірою має соціологічний характер, тому його застосування в історичних дослідженнях із необхідністю вимагає уточнення змісту стосовно конкретних подій минулого.

У сучасній німецькій історіографії до проблеми дисциплінування в аспекті конфесіоналізації зверталися такі автори, як Х. Клютінг, Х. Шиллінг, Г.Р. Шмідт, Й. Буркхардт, Х.-Ю. Гертц, С. Еренпрайс та У. Лотц-Хойманн. Х. Клютінг зазначив, що церковні інститути у XVI ст. мали широкі можливості контролювати підданих територіальних правителів [2, S. 149–150]. Х. Шиллінг та Г.Р. Шмідт убачають у дисциплінуванні боротьбу правлячої еліти, яка здійснювала процес конфесіоналізації, проти народної культури [3, S. 274; 4, S. 98–100]. Й. Буркхардт розглядає дисциплінування в загальному річищі

процесу лютеранської конфесіоналізації, головною ознакою якої для нього є „примат віровчення” (для католицизму таким „приматом” постає „організація”, а для кальвінізму – „практика”) [5, S. 81]. Х.-Ю. Гертц не приділяє великої уваги практичним заходам дисциплінування, висвітлюючи перш за все його ідейні засади (на матеріалі творів Лютера) [6, S. 227–232]. Дослідження С. Еренпрайса та У. Лотц-Хойманн характеризується узагальненням основних напрямів історіографії питання [7, S. 64–69]. Отже, зміст поняття „дисциплінування”, його реалізація в житті німецького суспільства раннього Нового часу потребують подальшого уточнення.

У вітчизняній історіографії проблему дисциплінування у першій половині 20-х рр. XVI ст. розглянуто в монографії В. Дятлова у зв’язку з характеристикою територіальної системи соціального нагляду, створеної в Німеччині за часів Реформації. Дослідник визначає потребу реформування організації середньовічної благодійності, аналізує нову комунально-громадську систему, яка сприяла участі нижчих верств німецьких міст у реформаційному русі [8, с. 144–166]. На жаль, досліджень різних аспектів дисциплінування у період після 1525 р. в українській історіографії поки що небагато. Серед них слід відзначити статтю Ю. Голубкіна, у якій проаналізовано перші візитації у Саксонії і зроблено висновок щодо прагнення князів перетворити священнослужителів на своїх „чиновників від релігії” [9, с. 72].

Окремі аспекти соціального дисциплінування розглянуто у працях російських учених. М. Корзо аналізує його перш за все як феномен моралі, притаманний і євангелічному, і католицькому середовищу в межах усього європейського суспільства пізнього Середньовіччя й раннього Нового часу [10, с. 95]. Дозволяючи визначити широкі межі дисциплінування, такий підхід водночас приховує його територіальну й конфесійну специфіку. С. Васютін і К. Шишигін поглиблюють характеристику дисциплінування на матеріалі німецької історії XVI ст. [11]. Однак запропоноване ними поняття „конфесійне насильство” виглядає надто широким, оскільки у його межах поєднано дуже різноманітні явища – візитації, запровадження змін у шкільній програмі,

секуляризацію, перевірки доброчесності бюргерів, судові процеси над звинуваченими у чаклунстві. Використання при їх описі загальної категорії „наси́льство” дозволяє характеризувати методи здійснення перетворень, однак не менш важливим є визначення цілей світської і церковної влади, а також їх досягнення. До того ж, на нашу думку, слід розрізняти категорії ідейного примусу та насильства: наявність першого не обов’язково свідчить про друге. Зокрема, включення до переліку насильницьких дій заходів реформування освіти не є переконливим: точніше визначити ці заходи як примусові. У монографії А. Прокоп’єва проблему лютеранської конфесіоналізації розглянуто у зв’язку зі змінами догматики й культу; практичним питанням розвитку церковної організації автор приділяє меншу увагу [12, с. 96–124]. Однак обсяг та складність проблеми визначають необхідність продовження її дослідження.

На нашу думку, застосування категорії „соціальне дисциплінування” вимагає подальшої деталізації з урахуванням різних елементів цього явища. Однією зі складових системи дисциплінування в Німеччині за часів конфесіоналізації стали різноманітні наглядові заходи. Визначення передумов їх здійснення, специфіки проведення та головних наслідків є **метою нашої статті**. Її **хронологічні межі** охоплюють період від 1555 до 1580 р. – від Аугсбурзького релігійного миру, що забезпечив легальний розвиток Євангелічної Церкви в німецьких землях, до ухвалення „Книги згоди”, яка остаточно регламентувала канонічну практику лютеранства.

Від самого початку утвердження євангелічної церковної організації в німецьких землях контроль став невід’ємним засобом забезпечення її існування. Це визначалося декількома чинниками. Князі, які підтримали Реформацію, прагнули зміцнити свій вплив на підданих і уникнути революційних виступів, подібних до Селянської війни 1524–1525 рр. З іншого боку, самі священнослужителі були зацікавлені в перевірці матеріального стану парафій, оскільки в першій половині 20-х рр. XVI ст. майно колишніх католицьких церков та монастирів розпочали самочинно захоплювати дворяни. Це позбавляло священників та викладачів головного джерела прибутків: лише

вищий територіальний правитель міг гарантувати їм необхідні умови існування і зупинити свавілля феодалів [13, с. 276–277]. Тому реформатори і князі почали розробляти систему контролю церковної системи, основним засобом якого стали візитації. Уже наприкінці 20-х рр. XVI ст. візитації почали проводитися в курфюршестві Саксонському, ландграфстві Гессенському та інших євангелічних територіях. Під час візитацій виявилися реальні проблеми розвитку євангелічної церковної організації. До них належали низький рівень освіти проповідників (перш за все – у сільських районах), а також матеріальне зубожіння парафій.

Не менш важливим важелем управління церковною організацією стали євангелічні статuti. Їх запровадження бере початок з 1528 р., коли було ухвалено церковний статут Брауншвейга, підготований Йоганном Бугенхагеном. У цьому документі було визначено структуру місцевої церковної організації і регламентовано її відносини з міським населенням та владою. Важливими соціальними питаннями, які знайшли відображення в церковних статутах, були також реформування шкіл та системи допомоги бідним. Відповідно складовими цих документів стали шкільні статuti та статuti про бідних. Нагляд за школами та системою доброчинності в часи Реформації стали завданням світської влади. Статутами також було закріплено порядок ординації – призначення на посаду священнослужителя. Це призначення здійснювали суперінтенденти, в той час як община могла тільки запропонувати кандидата. З кінця 30-х рр. XVI ст. важливу роль у структурі управління церковними справами в лютеранських територіях Німеччини стали відігравати консисторії [2, S. 155]. Їх повноваження дещо відрізнялися, однак спільною ознакою діяльності цього органу в різних регіонах Німеччини була його підпорядкованість територіальним правителям [14, S. 25].

Які ж зміни в системі наглядових заходів відбулися у другій половині XVI ст.? Відповідь на це питання, на нашу думку, слід розпочати з розгляду положень Аугсбурзького миру 1555 р. Хоча вони безпосередньо не

регламентували устрій євангелічної церковної організації, проте закріплювали головні умови її подальшого розвитку. На наш погляд, до них належали:

- визнання секуляризації церковного майна, здійсненої територіальними правителями, що підсилювало їх політичну могутність;
- ліквідація інститутів Римсько-Католицької Церкви у володіннях лютеранських князів.

Саме ці зміни дозволили князям фактично посісти місце „верховних єпископів”, оскільки лютеранські території вийшли з-під юрисдикції католицьких єпископів [14, S. 33]. Аналогічне становище займали Ради імперських міст (а в деяких випадках – і тих міст, що формально не мали самоврядування, але фактично були достатньо могутніми, щоб вести власну політику). Остаточно закріпивши матеріальну залежність церков та шкіл, світська влада закріпила і своє право брати участь у їх подальшому контролі.

Матеріали візитацій другої половини XVI ст. дещо відрізняються від аналогічних документів епохи пізньої Реформації. Зокрема, ускладнився їх зміст. У 20-30-і рр. XVI ст. у ньому було відображено загальні умови функціонування територіальної церковної організації (характеристика проповідника та кюстера, опис церковного майна, регулярності відправи і змісту богослужіння, діяльності школи). Тепер до них було додано низку подробиць. Так, у матеріалах візитації у курфюршестві Саксонському 1555 р. характеристика кожної парафії розпочинається із зазначення її підпорядкованості. Зокрема, парафії Лохау, Аксін, Баттін, Бетау, Даутчен, Горцдорф, Хольцдорф були визначені як „володіння курфюрста”, тоді як Кледен належав до володінь Віттенберзького університету [15, S. 128]. Таким чином, повноваження правителів у церковних справах у межах своїх територій, проголошені Аугсбурзьким миром, офіційно закріплювалися.

Свідчення візитаторів другої половини XVI ст. дозволяють скласти певне уявлення про особистість священнослужителів, оскільки в цих документах зазначено рівень освіти проповідників та дяків, їх матеріальний стан, родинні зв'язки, інколи – уподобання та інтереси. Наприклад, у парафії Лохау в 1555 р.

проповідником уже 22 роки був Йоганн Кайзер. Двадцять років по тому, на час проведення візитації 1575 р., його змінив син Захарія [15, S. 57]. В Аксіні в 1555 р. проповідником був Вольфганг Кемпф, якого у другій половині 70-х рр. також змінив його син – Каспар [15, S. 77]. До Баттіна в 1573 р. на допомогу місцевому пастору Грефе, якому виповнилося 75 років, за рішенням консисторії було спрямовано випускника Віттенберзького університету Хіліана Поммера, який спочатку виконував обов'язки диякона, а після смерті Грефе став пастором [15, S. 92]. Отже, перехід посад парафіяльних священнослужителів у межах однієї родини можна визначити як явище поширене, але не всезагальне.

Матеріали візитацій є цінним джерелом і для вивчення соціально-економічного стану парафій. Інвентар місцевих церков та шкіл візитатори переважно оцінювали як старий. На нестачу майна скаржилися самі священнослужителі, посиляючись при цьому на власні звіти попередніх років – зокрема, у парафії Бетау [15, S. 111]. Імовірно, це допомагало уникнути звинувачень у розкраданні інвентарю. Зокрема, умеблювання будинку священника в цій парафії складалося з двох столів та двох ліжок. Увага до цих подробиць, на наш погляд, є ще одним виявом посилення регламентації церковного життя.

Візитатори ретельно фіксували й розміри платні, яку священники, дячки та вчителі отримували за свою службу. Показово, що обов'язкове грошове забезпечення нерозривно було пов'язане з виконанням цієї служби. Таким чином, у випадку неможливості виконувати свої обов'язки через хворобу або похилий вік священнослужителі та вчителі виявлялися матеріально незахищеними [16, S. 301]. Їх подальше існування залежало від добровільної допомоги общини.

Наслідки візитацій є дискусійним питанням в історіографії. Так, С. Карант-Нанн заперечує їх успіхи, звертаючи увагу, зокрема, на той факт, що в Саксонії на початку 60-х рр. XVI ст. реформовані школи діяли тільки у 18 % парафій. Наприкінці 70-х рр. XVI ст. ця кількість зросла до 48 %. Однак часто нові школи діяли тільки під час перевірок; подекуди в організованих школах із

запрошеними вчителями учні або були повністю відсутні, або їх чисельність складала лише 1–3 чол. [17, S. 130–133]. Х. Рабе не визнає занепаду шкільної системи, висуваючи тезу про зростання освіченості в сільських районах як важливий засіб стабілізації суспільних відносин [18, S. 373]. На наш погляд, візитації стали засобом поступального розвитку церковної та шкільної організації, але темпи цього розвитку в різних територіях суттєво відрізнялися.

Церковні статuti другої половини XVI ст. відбили вирішальну роль влади й у проведенні ординації священнослужителів. Зокрема, це положення містив Вюртемберзький статут 1559 р. Статутом 1569 р. аналогічний порядок було закріплено й у Брауншвейзько-Вольфенбюттельському герцогстві. Здійснення цієї процедури було доручене суперінтендентам та службовцям. Ординація проповідника могла бути здійснена лише після ретельної перевірки, що передбачала як екзамен з основних положень віровчення, так і вивчення моральних якостей кандидата [19, S. 188–189]. Подібні випробування чекали і претендентів на посаду шкільних учителів, які повинні були не лише добре знати „мистецтва” (середньовічна назва семи дисциплін, що складали „тривіум” та „квадривіум” – С.К.), але й виховувати дітей „у страху Божому, покірних і дисциплінованих” [19, S. 241]. Система ординації, з одного боку, вимагала від священників та вчителів такої обов’язкової якості, як лояльність до влади. З іншого боку, проведення подібної ретельної перевірки повинно було допомогти вчасно виявити осіб, малокомпетентних у своїй справі.

Повсякденний нагляд над місцевим населенням забезпечувався і веденням священнослужителями реєстрів хрещення. Цей захід значно випередив державні переписи населення, які почали здійснюватися в Німеччині лише з 1876 р. У часи конфесійного розмежування ведення таких реєстрів стало правилом; вони також фіксували укладання шлюбів та похорони. Реєстрація хрещення батьків дитини підтверджувала конфесійну „правильність” як церковного одруження, так і хрестин немовляти, дозволяючи офіційно переслідувати тих, хто відмовлявся хрестити дітей. Через відсутність інституту позацерковного (державного) шлюбу ведення реєстрів стало могутнім

наглядним заходом. Дошлюбні і позашлюбні народження дітей, співжиття офіційно заборонялися, що стало дієвим чинником трансформації суспільної свідомості [2, S. 150]. Регламентація сімейно-шлюбних відносин повинна була сприяти стабільності німецького суспільства.

Поступальний, хоча й повільний, розвиток церковної організації у другій половині XVI ст. відбувався в умовах упорядкування лютеранського віровчення. Основними проблемами цього періоду були суперечності між послідовниками Меланхтона (філіпістами) та прибічниками непорушності ідей Мартіна Лютера (гнезіолютеранами). Філіпісти (Георг Майор, Юстус Меніус) висували ідеї перегляду деяких положень євангелічної доктрини (виключний характер Божої милості як основи порятунку людини; образ присутності Христа у Причасті; самостійність церковної організації у відносинах зі світською владою), що зближувало їх позиції з ученням Кальвіна. Гнезіолютерани (Ніколас фон Амсдорф, Матіас Флакк) обстоювали пріоритет Євангелія та його тлумачення, здійсненого Лютером [12, с. 99–102]. Суперечки між двома угрупованнями тривали близько 20 років, доки в 1577 р. не було розроблено „Формулу згоди”, яка стала основою затвердженої в 1580 р. „Книги згоди”. Її ухвалення дозволило упорядкувати лютеранське віровчення, примиривши обидва опозиційні угруповання. „Книга згоди” увійшла до числа канонічних книг Євангелічної Церкви. Вона закріпила вищість територіальної влади у церковних справах [20, S. 625].

Після прийняття „Книги згоди” було продовжено упорядкування організаційної структури лютеранства. Деякі розбіжності її організації на місцях схарактеризовані А. Прокоп'євим на прикладі Вюртемберга й Саксонії, До них, зокрема, належали запровадження жорсткої підпорядкованості общин церковним інститутам (суперінтендентам, Синоду, церковній Раді при князі) у першому випадку та контроль церковної організації з боку курфюрста – у другому [12, с. 113–114]. Однак ці відмінності, на наш погляд, не перешкоджають побачити головну подібність обох територіальних моделей – зміцнення авторитарних тенденцій шляхом постійно діючої системи контролю.

Візитації, які здійснювалися суперінтендентами, залишалися основним знаряддям нагляду над парафіяльним духовенством. Показово, що в них брали участь і світські службовці [21, S. 163].

Іншим засобом такого нагляду були допити бюргерів, здійснювані міськими Радами. Під час їх проведення представники адміністрації з'ясовували, яку віру сповідують опитувані й до якої конфесії належать, як часто вони відвідують церкву, чи розуміють зміст Таїнств. Як свідчать результати допиту ювеліра Давида Альтенштеттера службовцями Ради Аугсбурга в 1598 р., інколи бюргери утруднювалися у визначенні особистого віросповідання [22, S. 105–108]. Зазначена ситуація дає деяким дослідникам підстави для сумнівів у сприйнятті рядовим населенням німецьких територій питань віри [11]. Зазначимо, однак, що окремий випадок не можна вважати свідченням загальної байдужості суспільства до релігійних проблем: вирішення цього питання потребує залучення більшого масиву джерел.

Таким чином, у тих територіях Німеччини, де після 1555 р. офіційно утвердилося лютеранство, характерною ознакою церковного життя стало його підпорядкування місцевій владі. Церква мала більші можливості постійно контролювати підданих територіальних правителів, ніж самі правителі, тому у співпраці між церковними та світськими інститутами в цій сфері були обопільно зацікавлені обидві сторони. Нагляд, який здійснювався органами територіальної влади, було організовано в різних формах. Постійним і найбільш поширеним наглядовим заходом у німецьких землях можна визначити візитації. Крім того, до переліку цих заходів належали екзамени кандидатів на посаду священиків та вчителів, ординації, ведення реєстрів хрещення, шлюбів та похорон. Здійснення цих наглядових заходів зміцнювало існуючу ієрархічну структуру Євангелічної Церкви, водночас посилюючи її вплив у повсякденному житті німецького суспільства. Перспективу подальших досліджень убачаємо у з'ясуванні особливостей розвитку євангелічної церковної організації в різних регіонах Німеччини раннього Нового часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Schulze W. Gerhard Oestreichs Begriff „Sozialdisziplinierung in der Frühen Neuzeit“ / W. Schulze // Zeitschrift für Historische Forschung. – 1987. – № 14. – S. 265–302.
2. Kluebing H. Die Konfessionelle Zeitalter. 1525–1648 / H. Kluebing. – Stuttgart : Ulmer, 1989. – 436 S.
3. Schilling H. Aufbruch und Krise. Deutschland 1517–1648 / H. Schilling. – Berlin : Akademie-Verlag, 1988. – 412 S.
4. Schmidt H.R. Konfessionalisierung im 16. Jahrhundert / H.R. Schmidt. – München : Oldenbourg, 1992. – 153 S.
5. Burkhardt J. Das Reformationsjahrhundert. Deutsche Geschichte zwischen Medienrevolution und Institutionenbildung 1517–1617 / J. Burkhardt. – Stuttgart : Kohlhammer, 2002. – 244 S.
6. Goertz H.-J. Deutschland 1500–1648. Eine zertrennte Welt / H.-J. Goertz. – Paderborn : Schöningh, 2004. – 286 S.
7. Ehrenpreis S. Reformation und konfessionelles Zeitalter / S. Ehrenpreis, U. Lotz-Heumann. – Darmstadt : WBG, 2008. – 138 S.
8. Дятлов В.О. „В ім'я Бога і загального добра“. Нижчі верстви населення німецького міста і Реформація / В.О. Дятлов. – Чернігів : Сіверянська думка, 1997. – 351 с.
9. Голубкин Ю.А. Первые визитации в курфюршестве Саксонском / Ю.А. Голубкин // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2002. – № 566. История. – Вип. 34. – С. 64–72.
10. Корзо М.А. Проблемы нравственного реформирования общества в эпоху раннего Нового времени / М.А. Корзо // Этическая мысль. – М. : ИФРАН, 2003. – Вып. 4. – С. 89–102.
11. Васютин С.А., Шишигин К.А. Конфессиональное насилие в Германии XVI в. в исторической памяти / С.А. Васютин, К.А. Шишигин. – Режим доступа: http://www.sapsib.history.kemsu.ru/TEZIS/sbornik_nasilie.htm.

12. Прокопьев А.Ю. Германия в эпоху религиозного раскола. 1555–1648 / А.Ю. Прокопьев. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2008. – 483 с.
13. Брендлер Г. Мартин Лютер: Теология и революция / Г. Брендлер. – М.; СПб. : Университетская книга, 2000. – 368 с.
14. Sehling E. Geschichte der protestantischen Kirchenverfassung / E. Sehling. – Berlin – Leipzig : Teubner, 1914. – 50 S.
15. Die Registraturen der Kirchenvisitationen im Ehemals sächsischen Kurkreise / K. Pallas [Hg.]. – Halle : Hendel, 1908. – Teil 3. – 676 S.
16. Müller G. Visitationsakten als Geschichtsquellen / G. Müller // Deutsche Geschichtsblätter. – 1907. – Bd. 8. – Heft 11/12. – S. 287–316.
17. Karant-Nunn S.C. The Reality of Early Lutheran Education / S.C. Karant-Nunn // Lutherjahrbuch. – 1990. – 57. Jg. – S. 128–146.
18. Rabe H. Reich und Glaubensspaltung. Deutschland 1500–1600 / H. Rabe. – Frankfurt a/M : Gutenberg, 1989. – 512 S.
19. Kirchenordnung unser, von Gottes genaden Julii, herzogen zu Braunschweig und Lüneburg etc. ... 1569 / E. Sehling [Hg.] // Die evangelischen Kirchenordnungen des 16. Jahrhunderts. – Tübingen : Mohr, 1955. – Bd. 6. Niedersachsen: Die Welfischen Lande. Halbband 1. – S. 83–277.
20. Tschackert P. Die Entstehung der lutherischen und die reformierten Kirchenlehre samt ihren innerprotestantischen Gegensätzen / P. Tschackert. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1979. – XII, 645 S.
21. Hauschild W.-D. Lehrbuch der Kirchen- und Dogmengeschichte / W.-D. Hauschild. – Gütersloh : Chr. Kaiser / Gütersloher Verlagshaus, 2005. – Bd. 2. Reformation und Neuzeit. – 978 S.
22. Prozeß der Konfessionalisierung. Aus einem Verhör des Augsburger Rats (1598) / R.A. Müller [Hg.] // Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung. – Stuttgart : Reclam, 1996. – Bd. 4. Gegenreformation und Dreißigjähriger Krieg 1555–1648. – S. 105–109.

Статтю присвячено проблемі контролю в діяльності євангелічної церковної організації як елементу конфесіоналізації в німецьких територіях у другій половині XVI ст. З'ясовано, що основними заходами цього контролю були візитації, ординації, церковні статuti. Проаналізовано цілі, способи і результати застосування цих заходів. Зроблено висновок щодо зв'язку наглядових заходів із посиленням німецьких територіальних властей після прийняття Аугсбурзького релігійного миру.

Ключові слова: конфесіоналізація, наглядові заходи, влада, візитація, церква

С.А. Кариков. Надзорные меры в организации Евангелической Церкви в немецких землях во второй половине XVI в.

Статья посвящена проблеме контроля в деятельности евангелической церковной организации как элемента конфессионализации в немецких территориях во второй половине XVI века. Выяснено, что основными мерами этого контроля являлись визитации, ординации, церковные уставы. Проанализированы, цели, способы и результаты применения этих мер. Сделан вывод о связи надзорных мер с усилением немецких территориальных властей после принятия Аугсбургского религиозного мира.

Ключевые слова: конфессионализация, надзорные меры, власть, визитация, церковь

S.A. Karikov. Means of Control in Evangelical Church Organization in German Territories in the Second Half of XVI Century.

The article is devoted to the problem of control upon Evangelical church organization as element of confessionalization in German territories in the second half of XVI century. It is discovered that main means of control were visitations, ordinations, church ordinances. Aims, matters and results of these means are analysed. The conclusion about connection of means of control with strengthening of German territorial authorities after the Peace of Augsburg is made.

Key words: confessionalization, means of control, authority, visitation, church